

УДК 070:174

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-3/31>**Старкова Г. В.**

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Яресько К. В.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Афанасьєва О. М.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА ТРАДИЦІЙНИХ І НОВИХ МЕДІА

У статті проаналізовано ситуацію із дотриманням журналістської етики у традиційних (телебаченні, радіо, пресі) та нових (інтернет- або онлайн-виданнях) медіа (засобах масової інформації) України.

Кодекс етики українського журналіста передбачає: свободу слова та вибору теми; служіння інтересам суспільства; повагу до приватного життя людини; неупереджене висвітлення судових процесів; захист приватності джерел інформації; повагу до права громадськості на повну й об'єктивну інформацію; чітке відокремлення інформаційних матеріалів від реклами, а також фактів від суджень; збереження первинного змісту під час редакційної обробки матеріалів; баланс висвітлення позиції опонентів; заборону маніпуляцій із соціологічними даними; спростування неправдивої інформації; використання лише законних методів отримання інформації; уникання плагіату та дискримінації; толерантність тощо.

Законодавчо термін «журналіст» визначається через належність до професійної спілки або роботу у засобах масової інформації (медіа). Інформація про них міститься у «Державному реєстрі друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності» та «Державному реєстрі суб'єктів інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення». Нині в Україні немає жодних вимог щодо реєстрації онлайн-видань як ЗМІ. За відсутності державного регулювання відповідальність за дотримання професійних етичних норм лягає на працівника.

За діяльністю українських ЗМІ безвідносно до їхнього формального статусу стежить Комісія з журналістської етики. Цей орган саморегуляції роботи журналістів і редакцій також розглядає скарги щодо дотримання медійниками професійних етичних стандартів, спираючись на норми Кодексу етики. Наприклад, протягом серпня-листопада 2021 р. Комісія винесла рішення по 20 скаргах, зокрема у чотирьох випадках порушень не виявила. Також у цей період на сайті органу опубліковано кілька заяв і рекомендацій.

Ключові слова: журналістика, журналістська етика, нові медіа, традиційні медіа, засоби масової інформації, Комісія з журналістської етики, Кодекс етики українського журналіста.

Постановка проблеми. У статті терміни «засоби масової інформації» (ЗМІ) та «медіа» використовуватимуться як синоніми, під «традиційними медіа» розумітиметься преса, радіо та телебачення, а під «новими медіа» – інтернет- або онлайн-видання.

Засоби масової інформації відповідно до законодавства України [9] – «засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації». Власне, журналісти здійснюють «інформаційну послугу» та забезпечують споживачів «інформаційною продукцією».

Законопроектами «Про медіа» [12] і «Про медіа в Україні» [11] пропонується тлумачити термін

«журналіст» так: «творчий працівник суб'єкта у сфері медіа (тобто засобу масової інформації – Г. С., К. Я., О. А.), котрий професійно збирає, одержує, створює, редагує, поширює і займається підготовкою інформації для медіа. Статус журналіста підтверджується документом, виданим суб'єктом у сфері медіа, професійною чи творчою спілкою журналістів. Документ, який підтверджує статус журналіста, має містити найменування та вид медіа, його ідентифікатор у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа, фото, прізвище, ім'я та по батькові журналіста, номер документа, дату видачі та строк його дії, підпис особи, котра видала документ» [12].

Першооснова вказаного визначення – Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [7]. Не суперечать цьому визначенню й інші закони, що визначають професійну діяльність працівників медіа [16]. Поки «Реєстру суб'єктів у сфері медіа» не існує, відповідна інформація міститься у «Державному реєстрі друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності» [8] та «Державному реєстрі суб'єктів інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення» [13], жодних законодавчих вимог щодо реєстрації онлайн-видань немає. Отже, існує проблема державного регулювання діяльності нових медіа в Україні, вирішити яку мають згадані вище проекти законів. Водночас професійні об'єднання на кшталт Національної спілки журналістів України [5] діють за внутрішніми правилами (статутом), порушення яких веде до покарання члена спільноти, однак працівники медіа приймають рішення про вступ добровільно й одноосібно, тому про всеохопність контролю діяльності не йдеться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Журналістська етика неодноразово ставала предметом досліджень науковців. Ще 1998 р. вийшла друком монографія журналісткознавиці Олени Кузнецової «Журналістська етика та етикет». Авторка переконує, що «фаховість журналіста багато в чому залежить від його моральних якостей, відповідальності за результати своєї праці» [4, с. 22].

Багаторічний головний редактор «Дзеркала тижня» і голова Комісії з журналістської етики у 2001–2016 рр. Володимир Мостовий вважає, що саме етика мала би бути головним предметом у підготовці журналіста. Він переконаний, що професійна етика – «як підстраховочна сітка»: «Ви працюєте під куполом, можете зірватись, але якщо ви не порушуєте професійних вимог, це вас врятує. Якщо ні – розіб'ється: наразитеся на судовий позов, звільнення, ще щось. А ще я вважаю, що професійна етика для журналіста – це як вестибулярний апарат: дозволяє орієнтуватися у просторі, стояти на ногах, рухатися, не згинаючи спину» [6, с. 9].

Публіцист і дослідник Володимир Здоровега вказує на обов'язковість етичних засад у діяльності медійника: «Зауважимо, що для журналіста гуманізм – не просто абстрактне поняття, а цілком конкретна увага та повага до конкретної людини, до її гідності. Журналіст не тільки має право, а й зобов'язаний піддавати критиці неподобства, злочини супроти людини і суспільства загалом.

Він за своїм суспільним призначенням має стояти на захисті правди і справедливості, але не має права заради навіть “найблагородніших” намірів перекручувати факти, вдаватися до літературних прийомів, які можуть образити, принизити людину. За це він несе як правову, так і моральну відповідальність» [2, с. 60], однак «аналіз журналістської практики свідчить, що частина судових позовів зумовлена несумлінністю працівників ЗМІ, які самі себе підставляють під дію закону».

Постановка завдання. Як зазначає Джейкоб Меткалф, етичні кодекси значно поширилися із середини ХХ ст. [18]. Поштовхом до цього стала реакція суспільства на зловживання, наприклад, наукові та медичні звірства нацистського режиму. Дослідник з'ясував, що є кілька принципів, які можна знайти в основі сучасних етичних кодексів у багатьох сферах, зокрема існування саморегуляції у професійній спільноті, повагу до людей і балансування ризику для окремих людей і користі для суспільства. Також етичні кодекси:

- надають додаткові механізми регулювання діяльності;
- створюють узагальнені правила для окремих осіб та організацій;
- посилюють серед членів професійного об'єднання або організації почуття єднання довкола спільної мети;
- конкретизують обов'язки;
- встановлюють стандарти поведінки з колегами, підлеглими, клієнтами тощо;
- визначають покарання за неетичну поведінку;
- передбачають захист тих, кому потенційно можуть завдати шкоди професіонали;
- захищають і поліпшують репутацію та довіру до професії;
- утверджують професію як форму діяльності, гідну автономії від зовнішнього контролю та регулювання;
- забезпечують основу для суспільних очікувань та оцінки професії;
- слугують основою для вирішення спорів між представниками професії та іншими;
- створюють інституції, стійкі проти зовнішнього тиску;
- реагують на збитки, завдані професією.

Водночас Меткалф констатує, що журналістські етичні кодекси відрізняються повною відсутністю механізмів виконання.

Принципи поведінки працівників засобів масової інформації були унормовані на зустрічах міжнародних і регіональних організацій журналістів

під егідою ЮНЕСКО у 1978–1983 рр. 20 листопада 1983 р. в Парижі на Четвертій консультативній нараді, котра представляла 400 тисяч журналістів із усіх куточків світу, прийнято «Міжнародні принципи професійної етики в журналістиці» [19, с. 309].

Члени Національної спілки журналістів України домовилися щодо спільного кодексу професійної етики у квітні 2002 р. [14, с. 121]. Відтоді текст кілька разів змінювався і доповнювався. Чинну редакцію затвердили у 2013 р. [3].

Кодекс не є обов'язковим до виконання документом, але недотримання журналістами професійних етичних норм – один із чинників недовіри до українських ЗМІ. Відновленню репутації сприяє діяльність Комісії з журналістської етики. Цей орган саморегуляції роботи журналістів і редакцій «обговорює та пропонує вирішення конфліктних ситуацій у медіа шляхом розгляду скарг від споживачів інформації» [10]. Рішення Комісії спираються на Кодекс етики українського журналіста.

Виклад основного матеріалу. Права й обов'язки медійників вказані у різних законодавчих актах. Так, Закон «Про інформацію» [9] передбачає заборону цензури та втручання у професійну діяльність журналістів і ЗМІ, права «здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів», «безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством», «не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації», поширювати підготовлені матеріали за власним підписом або під псевдонімом, «відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням» тощо. Також передбачено відповідальність суб'єкта інформаційної діяльності за порушення законів і зобов'язаність виконувати судові рішення.

У Кодексі етики українського журналіста 19 статей, написаних «на основі прав і свобод людини, викладених у Загальній декларації прав людини, Всесвітній Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинного законодавства» [3].

Перелік містить такі положення:

1. Свобода слова та висловлювань – невіддільна частина роботи журналіста.

2. Медійник має служити інтересам суспільства, а не влади чи засновників.

3. Журналіст повинен поважати приватне життя людини.

4. Судові процеси мають висвітлюватися у медіа неупереджено щодо звинувачених.

5. Журналіст може приховувати джерела інформації, крім передбачених законодавством України випадків.

6. Найперший обов'язок медійника – повага до права громадськості на повну й об'єктивну інформацію про факти та події.

7. Інформаційні й аналітичні матеріали у ЗМІ необхідно відокремлювати від реклами відповідною рубрикацією.

8. Під час редакційної обробки матеріалів (знімків, текстів, заголовків, відеоряду) обов'язково зберігати первісний зміст.

9. Факти, судження та припущення мають чітко відокремлюватися одне від одного.

10. Медійник і редакція повинні збалансовано представляти точки зору позиції опонентів, у тому числі тих, хто став об'єктом журналістської критики.

11. Неприпустиме вибіркоче цитування соціологічних досліджень, яке викривляє зміст.

12. Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення помилкової інформації у своїх матеріалах.

13. Медійник не повинен використовувати незаконні методи отримання інформації.

14. Плагіат неможливий у роботі журналіста.

15. Будь-яка дискримінація заборонена у журналістських матеріалах.

16. Медійника не можуть примусити виконувати будь-що, якщо це суперечить його власним переконанням чи принципам.

17. Незаконне отримання винагороди за виконаний чи невиконаний матеріал несумісне зі званням журналіста.

18. Медійник має бути особливо обережним у разі висвітлення питань, пов'язаних із дітьми.

Останню, дев'ятнадцяту статтю сформульовано так: «Свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним із професійною журналістикою», однак на сторінці міститься уточнення, що за цим пунктом «розгляд конфліктних ситуацій етичного та професійного характеру здійснює Комісія з журналістської етики» [3]. До складу органу входять 15 представників медіаспільноти.

Протягом серпня-листопада 2021 р. Комісія винесла рішення по 20 скаргах, зокрема у чотирьох випадках порушень не виявила. Серед них –

щодо публікації про сторіччя Комуністичної партії Китаю в інтернет-виданні «Lb.ua». «Заявник вважає, що у матеріалі, у якому журналіст розповідає про “шлях спроб і помилок” китайської влади, жодного разу не згадується про репресивні закони у країні та мільйони жертв комуністичного режиму, яких стає тільки більше з кожним днем. На його думку, це порушує вимоги журналістської етики» [15] (пункт 10 Кодексу).

Члени Комісії дійшли висновку, що аналізований матеріал представляє журналістику думок і відповідає вимогам Кодексу етики, також надали пораду: «Авторський погляд на події не звільняє журналіста та медіа від дотримання етичного кодексу, а Кодекс поширюється на журналістику думок так само, як на журналістику фактів. Комісія із журналістської етики також рекомендує редакційним колективам розробляти єдині правила для авторів, котрі виступають у жанрі “журналістика думок”: наприклад, настанови для ведучих прямих ефірів або рамкові правила для блогерів чи колумністів».

Також на сайті Комісії з журналістської етики публікують заяви та рекомендації. Так, орган від-

мовився розглядати дії головного редактора інтернет-видання «Цензор.НЕТ» Юрія Бутусова [1]. Він опублікував у фейсбуці 27 листопада відеозапис, на якому робить постріл із гаубиці. Розгляд відкладений, поки Державне бюро розслідувань не закрило кримінальне провадження, відкрите за фактом публікації. Також Комісія засудила будь-які спроби тиску на журналістів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, українські медійники мають чітко визначені етичні орієнтири для здійснення професійної діяльності. Їх дотримання значною мірою є власною відповідальністю. Водночас українці мають змогу поскаржитися на журналістські матеріали, у яких побачать ознаки порушень. Рішення, заяви та рекомендації Комісії з журналістської етики потребують детального наукового вивчення принаймні задля формування уявлення щодо реальної ситуації з дотриманням українськими медійниками професійних етичних норм.

Також можна дослідити дотримання етичних засад діяльності журналістами під час проведення розслідувань, зокрема спираючись на попередні пошуки авторок цієї статті [17].

Список літератури:

1. Заява Комісії з журналістської етики щодо відео, опублікованого на сторінці журналіста Юрія Бутусова у Фейсбуку 27 листопада / Комісія з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua/news/zaiava-komisii-z-zhurnalistskoi-etyku-shchodo-video-opublikovanoho-na-storintsi-zhurnalista-yurii-butusova-u-feysbuku-27-lystopada/> (дата звернення: 3.12.2021).
2. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. Львів, 2004. 268 с.
3. Кодекс етики / Комісія з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (дата звернення: 26.11.2021).
4. Кузнецова О. Д. Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень. Львів, 1998. 412 с.
5. Національна спілка журналістів України (НСЖУ). URL: <https://nsju.org/> (дата звернення: 26.11.2021).
6. Практикум із журналістської етики : навчальний посібник. Київ, 2012. 320 с.
7. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 3 липня 2020 р. №540/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.11.2021).
8. Про затвердження Положення про Державний реєстр друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності : наказ Міністерства юстиції України від 21 червня 2007 р. № 412/5 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 26.11.2021).
9. Про інформацію : Закон України від 16 липня 2020 р. № 2657-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 26.11.2021).
10. Про Комісію з журналістської етики / Комісія з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua/about/> (дата звернення: 26.11.2021).
11. Про медіа в Україні : Законопроект / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2693-1&skl=10 (дата звернення: 26.11.2021).
12. Про медіа : Законопроект / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67812 (дата звернення: 26.11.2021).
13. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 23 липня 2020 р. №3759-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 26.11.2021).
14. Протидія перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні : методичні рекомендації. Київ, 2017. 128 с.

15. Скарга на публікацію на сайті LB.ua / Комісія з журналістської етики. URL: <https://cje.org.ua/complaints/skarga-na-publikaciyu-na-sayti-lbua/> (дата звернення: 26.11.2021).

16. Старкова Г. В. Журналістська майстерність в умовах регіональних ЗМІ: вплив бізнес-середовища та інші соціокомунікативні чинники. *Соціальні комунікації у бізнес-середовищі: монографія*. Харків – Варшава, 2021. С. 142–161.

17. Старкова Г. В., Яресько К. В. Розслідувальна журналістика в Україні та її впливи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 222–228 <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-4/34>.

18. Metcalf J. Ethics Codes: History, Context, and Challenges. *Council for Big Data, Ethics, and Society*. 2021. <https://bdes.datasociety.net/council-output/ethics-codes-history-context-and-challenges/> (дата звернення: 26.11.2021).

19. Nordenstreng K., Topuz H. *Journalist: Status, Rights and Responsibilities*. Prague, 1989. 320 p.

Starkova G. V., Yaresko K. V., Afanasieva O. M. ETHICAL PRINCIPLES OF TRADITIONAL AND NEW MEDIA JOURNALIST'S ACTIVITY

The article contains the analysis of a situation with observance of journalists' ethics in traditional media (TV, radio, newspapers) and new media (internet and online resources).

The Code of Ethics of Ukrainian Journalists provides for the following: freedom of speech and choice of topic; serving the interests of society; respect for a person's private life; unprejudiced coverage of lawsuits; protection of privacy of information sources; respect for the public's right to complete and objective information; clear separation of information materials from advertising, as well as facts and judgments; preservation of the original content during the editorial processing of materials; the balance of coverage of opponents' point of view; prohibition of manipulation of sociological data; refutation of false information; use only legal methods of obtaining information; avoidance of plagiarism and discrimination; tolerance, etc.

Legislatively, the term "journalist" is defined by belonging to a trade union or working in the media. Information about media is contained in the State Register of Printed Mass Media and Information Agencies as Entities of Information Activity and the State Register. At the moment, in Ukraine there are no requirements for the registration of online media. In the absence of state regulation, the responsibility for the observance of professional ethical norms rests with the worker. The activities of the Ukrainian media, regardless of their formal status, are monitored by the Commission on Journalistic Ethics. This self-regulation institution of journalists and editorial offices also considers complaints about the observance of professional ethical standards by media staff, based on the Code of Ethics norms. For example, in August-November 2021, the Commission made decisions on 20 complaints, and no violations were found in four cases. Also, during this period, several statements and recommendations were published on the Commission website.

Key words: journalism, journalism ethics, new media, traditional media, mass media, Commission on Journalistic Ethics, Code of Ethics of Ukrainian Journalists.